

Uloga emocija u dječjem likovnom izražavanju

Kapitanić, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:627928>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Klara Kapitanić

**ULOGA EMOCIJA U DJEČJEM LIKOVNOM
IZRAŽAVANJU**

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Klara Kapitanić

**ULOGA EMOCIJA U DJEČJEM LIKOVNOM
IZRAŽAVANJU**

Diplomski rad

**Mentor rada:
prof. dr. art. Antonija Balić Šimrak**

Zagreb, rujan, 2022.

SADRŽAJ

Sažetak	2
Summary	3
1. UVOD	4
2. OBILJEŽJA CRTEŽA.....	5
2.1. Linija.....	5
2.2. Boja.....	6
2.3. Sadržaj	6
3. RAZVOJNE FAZE I KARAKTERISTIKE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA U PREDŠKOLSKOJ DOBI.....	8
3.1. 1-3 godine	8
3.2. 4-6 godina	10
4. EMOCIJE I NJIHOVA ULOGA	13
4.1. Emocionalni razvoj djeteta predškolske dobi	13
5. SPOJ LIKOVNE UMJETNOSTI I EMOCIJA	15
6. ULOGA EMOCIJA U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU.....	17
6.1. Art terapija	19
7. ULOGA ODGOJITELJA U POTICANJU IZRAŽAVANJA EMOCIJA KOD DJECE KROZ LIKOVNU UMJETNOST	20
8. LIKOVNA AKTIVNOST I ANALIZA DJEČJIH RADOVA.....	22
9. ZAKLJUČAK.....	33
LITERATURA	34
PRILOZI	35
Izjava o izvornosti diplomskog rada.....	36

Sažetak

Cilj ovog rada bio je ukazati na značajnu ulogu emocija u dječjem likovnom izražavanju. Likovne aktivnosti pogoduju cjelovitom razvoju djece te ona mogu napredovati uz kvalitetne i primjerene poticaje od strane odgojitelja koji prepoznaje vrijednost dječjeg likovnog stvaralaštva. Djeca reagiraju na svakodnevne situacije vođena emocijama, pa tako i stvaraju prema trenutnim emocijama, mislima i interesima. Kako se dijete razvija i raste, usporedno s time prolazi i kroz četiri razvojne faze likovnog izražavanja, krećući od najjednostavnijeg šaranja pa sve do realističnog prikaza objekata. Djeca prilikom crtanja najviše pažnje obraćaju na linije, boju i sadržaj, jer preko te tri odrednice crteža mogu najvjernije iskazati svoje emocije. Osim što se u crtežu očituju dječje emocije, likovna umjetnost djeluje na njih tako što njihove negativne emocije pretvara u pozitivne i čini ih sretnijima. Sam proces likovnog stvaralaštva iz djeteta izvlači ono najbolje od njega, stoga je proces puno važniji od samog produkta, odnosno gotovog crteža. Sabiranje misli i osjećaja te njihovo prenošenje na papir zahtijeva pripremu i određeno vrijeme kako bi došlo do gotovog dječjeg crteža. Djeca ne vole ostaviti nedorečen crtež, nego će odvojiti za njega onoliko vremena koliko je potrebno da nacrtaju sve što su zamislili. Skupina od desetero djece predškolske dobi može dobiti isti zadatak – nacrtati određenu vazru s cvijećem koja je postavljena ispred svih, no nakon aktivnosti zasigurno bi bilo izloženo deset crteža s vidno različitim vazama i različitim cvijećem, upravo zbog toga što djeca ne reproduciraju stvarnost, već crtaju prema vlastitom iskustvu i osjećaju, što se razlikuje od djeteta do djeteta.

Ključne riječi: dijete, likovna umjetnost, emocije, crtež, odgojitelj

Summary

The aim of this paper was to point out the significant role of emotions in children's artistic expression. Art activities favor the overall children's development and this can be progressed with quality and appropriate incentives from educators who recognize the value of children's artistic creativity. Children react to everyday situations driven by emotions, so they create according to current emotions, thoughts and interests. As the child develops and grows, he also goes through four developmental stages of artistic expression, starting from the simplest drawing up to the realistic representation of objects. When drawing, children pay the most attention to lines, colour and content, because through these three determinants of the drawing, they can most faithfully express their emotions. Apart from the fact that children's emotions are manifested in the drawing, art works on them by turning their negative emotions into positive ones and making them happier. The very process of artistic creation brings out the best in a child, therefore the process is much more important than the product itself, i.e. finished drawing. Collecting thoughts and feelings and transferring them to paper requires preparation and a certain amount of time in order to reach a finished children's drawing. Children do not like to leave drawing unfinished, so they will rather set aside as much time as is needed to draw everything they have imagined. A group of ten preschool aged children can be given the same task - to draw a certain vase with flowers that is placed in front of everyone, but after the activity, ten drawings with visibly different vases and different flowers would certainly be exhibited, exactly because the children do not reproduce reality, but draw according to their own experience and feeling, which differs from child to child.

Keywords: child, art, emotions, drawing, educator

1. UVOD

Likovna umjetnost je vrlo bitna stavka u odgoju i obrazovanju djece rane i predškolske dobi. Gotovo da nema djeteta koje uopće ne pokazuje interes za likovno stvaralaštvo te se upravo u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja krije mnogo talentirane djece željne istraživanja i stvaranja, koja se uz pomoć, motivaciju, potporu i kreativnost svojih odgojitelja razvijaju u prave male likovne umjetnike. Likovne aktivnosti su izrazito korisne u postavljanju temelja cjelovitom razvoju djece te ih one čine kompletnim, sretnim i zadovoljnim ljudima (Šparavec, 2018). Balić Šimrak (2011) kaže da je svijet dječjeg likovnog stvaralaštva fascinantno područje, puno neočekivanog i nepredvidivog. Na odraslima je da omoguće djeci da se likovno izražavaju na način na koji djeca to žele te ih treba pustiti da ih vode njihove emocije, a ne naša pravila i očekivanja. Svatko može prikupiti razne materijale, pripremiti stvaralački prostor, pa čak i stvoriti dovoljno poticajnu okolinu koja bi potaknula djecu na likovno izražavanje, ali prepoznati vrijednost i autentičnost dječjeg likovnog stvaralaštva te ohrabrivati djecu da rade prema vlastitoj mašti (Balić Šimrak, 2011) je vrlina najvećih učitelja.

Mendeš i sur. (2012) uspoređuju igru i umjetnost te tvrde da dijete koncentrirano i uronjeno svim svojim bićem traga za savršenstvom u procesu igre i tako igra prelazi u kreativan čin i u svom ostvarenju postaje sama sebi svrha, baš kao i umjetnost. Upravo to bi umjetnost trebala biti za dijete – spontan i intenzivan stvaralački postupak koji se ostvaruje kao igra bez ikakvih napora. „Dječja igra ima dakle u svome biću jednu bitnu značajku umjetnosti: ona nije kopija života, kao što to nije ni umjetnost.“ (Mendeš i sur., 2012) Kako je dijete originalno u kreiranju svoje igre, jednako tako je originalno i u likovnom izražavanju, ukoliko nitko ne umanjuje njegovu originalnost.

Za neko djelo može se reći da je pravo umjetničko remek-djelo onda kada u svojim promatračima probudi nekakvu emociju, a jednako tako umjetničko djelo jest i ono čiji je autor prenio svoje emocije u samo djelo. Analizirajući jedan crtež može se svašta iščitati o njegovom autoru, stoga razni psiholozi i znanstvenici koriste upravo crtež kako bi razumjeli djetetovo psiho-emocionalno stanje ili otkrili nešto o djetetu kroz njegov crtež. Djeca su iskrena bića koja ne skrivaju svoje osjećaje, već ih jasno obznanjaju odraslima kroz riječi, razne geste i na mnoge druge načine, a u ovom radu bit će prikazana upravo uloga emocija u dječjem likovnom izražavanju.

2. OBILJEŽJA CRTEŽA

Jakubin (1999) crtež definira kao temelj svih oblika likovnog izražavanja, odnosno grafike, slikarstva, kiparstva i arhitekture, a tvrdi i da ga mnogi umjetnici njeguju kao samostalnu likovnu disciplinu. Crtež je prvi način kojim dijete započinje likovni govor (Peić, 1968), stoga je posebno „popularan“ i u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja gdje djeca nerijetko tijekom slobodnih aktivnosti uzmu običan papir, olovku i bojice te jednostavno – crtaju. Dječji crtež nije zabilješka nekog prošlog događaja, kao ni vizualna prezentacija sadašnjeg događaja, nego on predstavlja iskustvo samo po sebi, likovni doživljaj i likovnu misao, te dijete crtežom izražava ono što ga u tom času zanima (Grgurić i Jakubin, 1996). Crtanje je za djecu kao neki oblik relaksacije, prelaska iz realnog svijeta u svijet mašte i transakcije vlastitih misli i osjećaja na papir. Jedan crtež sastoji se od mnogo elemenata i obilježja kao što su točka, kompozicija itd., no u ovom radu će detaljnije biti opisane samo tri odrednice crteža kao predstavnice obilježja na koje djeca, svjesno ili nesvjesno, najviše obraćaju pozornost prilikom crtanja, a to su linija, boja i sadržaj crteža.

2.1. Linija

Linija ili crta je osnovni likovni element crteža (Jakubin, 1999), ona je imaginarna granica koja dijeli dvije plohe (Peić, 1968). Gotovo svaka umjetnost započinje od linije, od tog jednostavnog povlačenja crte po papiru ili drugoj materiji, u željenom obliku i smjeru. Peić (1968) kao posebnu likovnu sposobnost navodi gledanje kroz crtu i osjećati crtom, jer to od umjetnika zahtijeva da se na minimalan način u likovnom smislu izrazi maksimalno. Prema osnovnim svojstvima, Jakubin (1999) razlikuje linije po njihovom toku (ravne crte i krivulje svih vrsta i smjerova), karakteru (tanke, debele, dugačke, kratke, oštre, neoštre, kontinuirane, isprekidane, izlomljene, prozirne, guste, jednolične, nejednolične) i značenju (konturne/obrisne, strukturne i teksturne). Moglo bi se reći da dijete put svog likovnog stvaralaštva započinje upravo linijom jer kada prvi puta primi olovku u ruke, ono samoinicijativno počne povlačiti svakakve linije i ne znajući da radi linije, nego mu prirodno dođe da se kroz njih izrazi. A kada počinje svjesno baratati olovkom, ne prestaje koristiti linije, nego ih još dugo koristi kao glavno sredstvo izražavanja. Jakubin (1999) tvrdi da je znanstveno dokazano da linija može izražavati osjećaje i imati simboličko značenje te kao takva nosi u sebi osobine svojstvene

gestikulaciji prilikom pojedinih osjećaja ili prirodnim procesima i zakonitostima. Također, kaže da linija može najbolje i najuvjerljivije od svih likovnih elemenata izraziti puls, karakter, temperament i emocionalna stanja osobe koja crta. Primjerice, blago valovite linije mekog karaktera mogu označavati autorovu nesigurnost u sebe i strah, debele izlomljene crte izazivaju osjećaj grubosti, odlučnosti, energije i hrabrosti, dok slobodna krivulja može ostaviti dojam veselja, ali i nemira, boli...

2.2. Boja

Boju Jakubin (1999) definira kao fizikalnu osobinu svjetlosti, odnosno osjećaj koji svjetlost emitirana iz nekog izvora ili reflektirana od površine neke materije stvara u oku, ali i kao tvar za bojenje koja ima svojstvo obojiti bezbojnu materiju. Osnovna svojstva boje dijeli na kromatska, tonska i kontrastna. Kao što linija može biti jasan pokazatelj trenutnih emocija svog autora, tako i boje izazivaju određene reakcije i emocije te prema tome imaju određeno simboličko značenje (Jakubin, 1999). Osjećajima nesvjesno pridodajemo „njihove“ boje i one utječu na naše raspoloženje. Djeca predškolske dobi općenito vole eksperimentirati, a posebno s bojama jer i u njima one bude razne osjećaje, a miješanje dviju ili više boja i time dobivanje neke nove boje je za djecu poput prave čarolije. Prema Jakubin (1999) svaka boja ima određen psihološki i emocionalni efekt, tako je na primjer žuta boja živahna i radosna, boja znanja i mudrosti, djeluje poticajno i oslobađajuće te utječe na stvaralački rad, zelena djeluje blago i umirujuće, označava mir, vjeru, nadu i sl., crvena je boja najjačeg intenziteta te simbolizira ljubav, veselje, strast, djeluje snažno i uzbuđujuće, dok je plava suprotna crvenoj, pasivna i hladna, ali djeluje ugodno i čeznutljivo, potiče koncentraciju itd. Boje crtežu dodaju neku novu dimenziju, drugačiju atmosferu, poistovjećuju crtež s „obojanom“ stvarnošću, stoga ne treba zanemariti njihovu simboliku, već se znati njima mudro koristiti, a sve u skladu s vlastitim osjećajima.

2.3. Sadržaj

Crtež, nekad pun simbolike, a nekad potpuno bez značenja, uvijek doprinosi djetetovom razvoju. Od samog držanja olovke ili drugog pribora za crtanje, pa sve do razvijanja moždanih vijuga, kreativnosti i promišljanja o samom sadržaju crteža. Sadržaj je, jednako kao i linije i boje, često u svojoj biti povezan s autorovim emocijama i promišljanjima. „Sadržaj likovnog djela jest njegova ideja, pouka ili poruka, to je

njegova unutrašnja, ponekad skrivena dublja strana. (...) Ideja djela izrečena kroz teme i motive govori o stavovima i svjetonazoru umjetnika.“ (Štalekar, 2014) Sadržaj ili forma, odnosno tema ili motiv pojedinog crteža može biti baš sve što ljudski um može zamisliti, bilo ono stvarno ili nestvarno. Djeca kroz crtež prikazuju ono što ih zanima i uzbuđuje (Grgurić i Jakubin, 1996). Kod djece predškolske dobi važno je promatrati kojim sadržajem ispunjavaju svoj papir. Odgojitelji često znaju reći određenu temu za koju očekuju da je djeca potom prenesu u svoj likovni uradak, no češće bi trebalo pustiti djecu da sami odaberu što će i kako crtati. Tako ne samo da razvijaju svoju maštu, već se uče i samostalno odlučivati, tražiti rješenje, ustrajati u svom naumu itd. Djeca često uz svoj crtež vole ispričati i neku priču vezanu uz sadržaj crteža ili ga samo opisati pa ih na to treba i poticati, a ne ih priječiti i sputavati da pričaju o onome što su nacrtali. No, upravo kao što kaže Šparavec (2018), „nije toliko važna tema koliko osjećaj zadovoljstva učinjenim, pri čemu taj osjećaj ima mnogostruku dobrobit za dijete i njegov razvoj“.

3. RAZVOJNE FAZE I KARAKTERISTIKE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA U PREDŠKOLSKOJ DOBI

Dijete je od rođenja sklono istraživanju, otkrivanju i stvaranju, samo što u prvim mjesecima života to radi nesvjesno. Kako se razvija, usporedno raste i njegov unutarnji poriv za navedenim aktivnostima, a tada to počinje i činiti svjesno. Dječje likovno stvaralaštvo je najbolje opisao Picasso svojom poznatom izjavom: „*Svako dijete je umjetnik, no problem je ostati umjetnikom nakon što dijete odraste. Kao dijete sam crtao kao Raphael, no kad sam odrastao trebao mi je cijeli život da ponovno počnem crtati kao dijete.*“ (Huzjak, 2013, prema Willats, 2005) Možda dijete nije umjetnik u pravom smislu te riječi, onaj koji ima veliko likovno znanje, vještine i iskustvo (Huzjak, 2013), ali se dječjem likovnom stvaralaštvu dive i veliki umjetnici te djeca upravo zbog tog manjka znanja i vještina stvaraju bezbrižno, onako kako oni najbolje znaju i umiju.

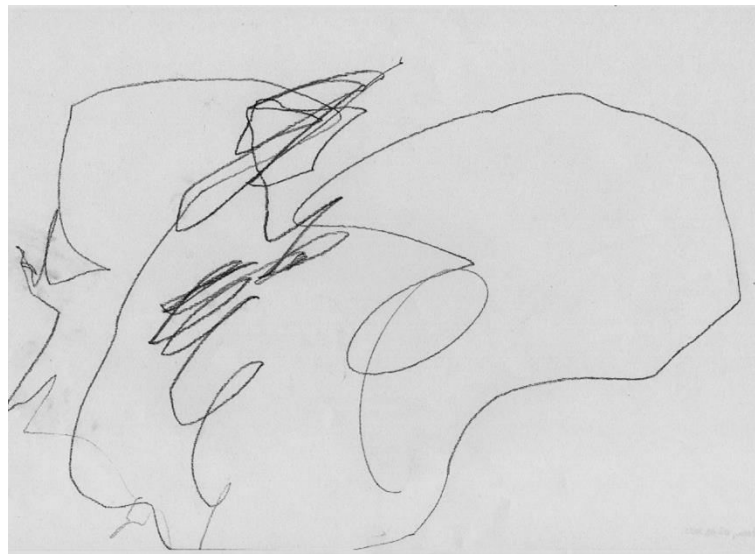
Prema Grgurić i Jakubin (1996) u likovne aktivnosti s djecom treba krenuti najprije od stvaralačke igre i slobodnog izražavanja te postupnog vođenja djeteta stjecanju raznih spoznaja o svijetu, preko stjecanja sposobnosti i upoznavanja stilova, pa sve do raznih oblika likovnog izražavanja. Djeca u likovnim aktivnostima polaze od promatranja, prirodno su spontana i emotivna te postupno vizualno-likovno sazrijevaju (Grgurić i Jakubin, 1996). Vidović (2015) naglašava važnost praćenja ranog razvoja likovnosti kod djeteta jer ono otkriva da već kroz prve pokušaje likovnog izražavanja dijete odraslima šalje poruke koje se tiču spoznaja o životu koje je do tada otkrilo. Grgurić i Jakubin (1996) sistematizirali su četiri razvojne faze dječjeg likovnog izražavanja:

1. faza izražavanja primarnim simbolima (faza šaranja),
2. faza izražavanja složenim simbolima (faza sheme),
3. faza intelektualnog realizma,
4. faza vizualnog realizma.

U nastavku će detaljnije biti opisane samo prve dvije faze jer one pokrivaju razdoblje predškolske dobi, odnosno vezane su za djecu od prve godine života pa do polaska u osnovnu školu.

3.1. 1-3 godine

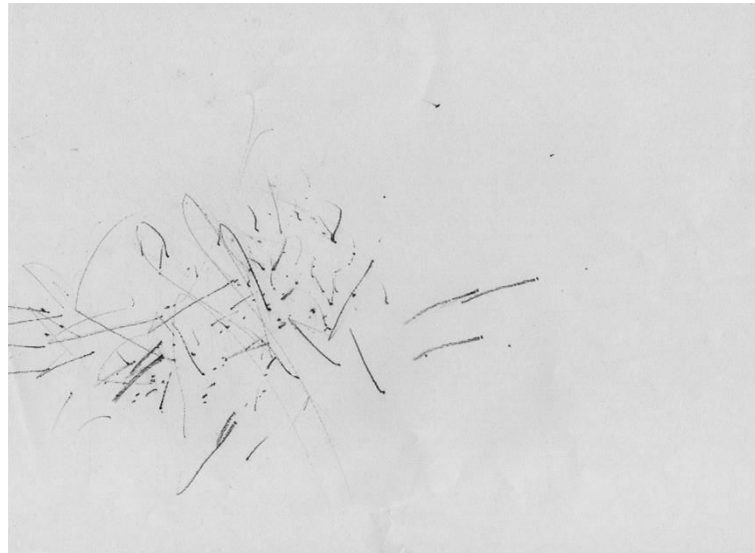
Šparavec (2018) postavlja pitanje postoji li išta prirodnije od dječjeg šaranja po podlozi? Odrasli se čak i kod takvog običnog šaranja ograničavaju i ne mogu isključiti pravila koja znaju, paze kako ne bi prešli granicu podloge po kojoj crtaju, teže perfekcionizmu i slično, dok dječji entuzijazam nadilazi svako takvo pravilo likovnog izražavanja. Od prve do treće godine života je, kao početak likovnog izražavanja, prisutna faza šaranja (Grgurić i Jakubin, 1996). Tada se djeca izražavaju primarnim simbolima te prevladava djetetov osjetilni i psihomotorički doživljaj. Dijete istražuje što sve može s određenim likovnim materijalom i na koje načine. Nije mu bitno da odrasli razumiju što je nacrtano, nego da ono isprobava, otkriva, istražuje i stvara. Pred kraj te faze dolazi do pokušaja prikazivanja okoline gdje se sadržaj slučajno postignutog crteža može uočiti i poistovjetiti s nekim stvarnim predmetom (Grgurić i Jakubin, 1996). Dijete voli personalizirati svoj crtež te mu daje ime, odnosno naziv, ili čak cijelu priču. To je također dio crteža koji možda nije vidljiv i ne može se iščitati iz samog crteža, ali ga zato ne treba isključivati i zanemarivati.

Slika 1. Dječji crtež (2 godine i 7 mjeseci). Izvor: autorsko djelo

Slika 1 prikazuje fazu šaranja djeteta u dobi od 2 godine i 7 mjeseci. Radi se o tehnici crtanja olovkom po papiru formata A4. Na upit o pojašnjenju crteža sa slike 1, od strane djeteta je najprije dobiven odgovor da se radi o aligatoru, potom o robotu pa o ribi. Dijete je dakle prilikom crtanja jednog crteža dalo tri različita objašnjenja, što zapravo potvrđuje da ono ni samo nije sigurno što točno crta, odnosno tijekom šaranja je odlučilo promijeniti značenje crteža nastavljajući crtati na već nastale šare. Stoga jedan takav dječji crtež u fazi šaranja istovremeno može prikazivati sve, a može biti i potpuno bez značenja, no to određuje samo dijete koje crta. Ovdje su važne linije koje ocrtavaju

djetetov karakter. U ovom slučaju, jak stisak olovke u skladu je s djetetovom samouvjerenošću i sigurnošću u sebe, a nejednolični i razigrani tok linije pokazuje napredak razvoja djetetove sposobnosti zapažanja te da je ono svjesno različitih oblika koje u dvodimenzionalnom pogledu omeđuju različite vrste linija.

Slika 2. Dječji crtež (2 godine i 9 mjeseci). Izvor: autorsko djelo

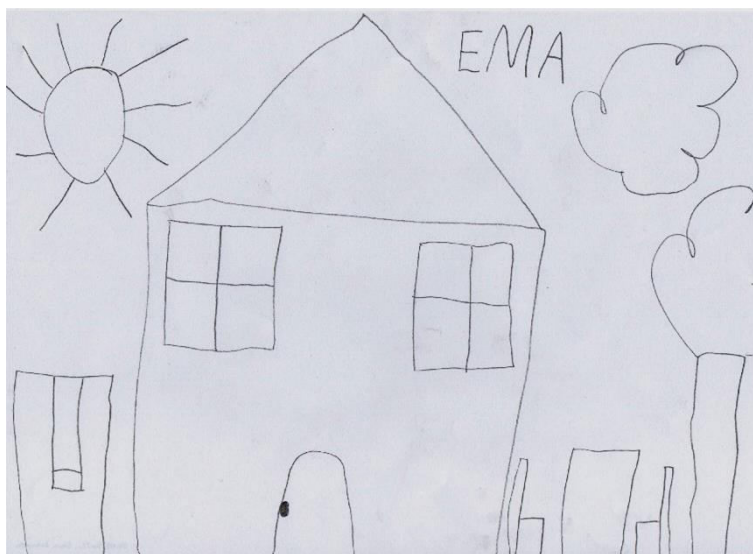
Na slici 2 vidljivo je kako se dijete u dobi od 2 godine i 9 mjeseci izrazilo vrlo kratkim, brzim i ekspresivnim pokretima, tj. linijama, pa čak i točkama, te je za to iskoristilo tek mali dio papira A4 formata. Fazu izražavanja primarnim simbolima obilježava upravo takav nesređen i slučajni likovni izraz sastavljen od crta načinjenih jednostavnim pokretima, koji se može promatrati kao rezultat postepenog razvoja senzomotoričkih sposobnosti te potrebe za kretanjem i akcijom. Dijete kada crta ne prati ono što čini kako bi kontroliralo liniju, već zbog samog uživanja u nastanku linije (Grgurić i Jakubin, 1996). Prema Grgurić i Jakubin (1996), slučajni crtež je prisutan kod sve djece i on je prvi korak u razvoju njihove mogućnosti da kontroliraju olovku i njome ostavljaju trag ondje gdje to doista žele. Nešto kasnije, u ovoj fazi dolazi i do kontroliranog crtanja, što je preduvjet za sljedeću fazu, te se na kraju faze šaranja usklađuju razum i oko, kao i ruka i predmet (Grgurić i Jakubin, 1996).

3.2. 4-6 godina

Otprilike oko četvrte godine života dječje likovno izražavanje iz faze šaranja prelazi u fazu sheme, tj. fazu izražavanja složenim simbolima, koju Grgurić i Jakubin (1996) definiraju kao početak namjernog prikazivanja. Ovdje se naglasak stavlja upravo na

„namjerno“ izražavanje i stvaranje jer u prethodnoj fazi djetete još nije kognitivno ni spoznajno dovoljno zrelo kako bi uistinu moglo prenijeti na papir ono što vidi ili zamisli, već njegovi radovi nastaju spontano i „slučajno“. Faza sheme ili neuspjelog realizma prezentira okolinu iz djetetovog osobnog stajališta s izrazitim emocionalnim elementima i detaljima. Upravo zbog nedovoljne zrelosti djetetova motoričkog i spoznajno-iskustvenog aspekta, njegov crtež karakterizira neobjektivnost i „neuspjelo“ preslikavanje stvarnosti. Fazu izražavanja složenim simbolima karakterizira svjesno pokrenuta likovna aktivnost od prethodno zamišljene ideje (Grgurić i Jakubin, 1996). To djetetu omogućuje da ostvari i likovno izrazi sve ono što je spoznalo, što ga zanima i emotivno uzbuđuje. „Crteži ove faze razvitka djetetove likovnosti ispunjeni su složenim simbolima koji se ne odnose na konkretne objekte nego na njihove značajke ili na akciju.“ (Grgurić i Jakubin, 1996)

Po završetku ove faze, dječji je izraz mnogo bogatiji detaljima i izrazito emocijski obojen, još uvijek temeljen na dječjem vizualnom iskustvu i znanju, a ne na fotografskom reproduciranju stvarnosti (Grgurić i Jakubin, 1996). Djeca u pravilu nakon šest ili navršenih sedam godina kreću u osnovnu školu, a tada započinje i faza intelektualnog realizma. Naravno, uvijek i u svemu postoje iznimke. Neka djeca se razvijaju sporije, dok druga pak nešto brže, stoga postoje djeca predškolske dobi koja će ranije prijeći u fazu intelektualnog realizma od ostale djece. Grgurić i Jakubin (1996) tvrde da su razvojne faze likovnog izražavanja rezultat dječjeg sazrijevanja. Odgojitelji bi trebali pratiti individualnost i napredak svakog pojedinog djeteta i u skladu s time reagirati tako što će ga podupirati i na različite načine poticati.

Slika 3. Dječji crtež (7 godina). Izvor: autorsko djelo

Slika 3 prikazuje kasniju fazu izražavanja složenim simbolima djeteta koje uskoro kreće u osnovnu školu, tj. početak faze intelektualnog realizma, te se na njoj jasno vidi što je dijete htjelo nacrtati. Bez određene teme, ono jednostavnim linijama samoinicijativno crta svoj dom koji veže uz pozitivne emocije, no uz samu kuću se nalaze i stolci sa stolom gdje ruča s obitelji te ljuljačka jer se voli ljuljati. Sunce i oblačić koji predstavljaju lijepo vrijeme pridodaju pozitivnim emocijama, kao i drvo koje je simbol prirode u kojoj dijete rado provodi vrijeme igrajući se i istražujući. Dijete ove dobi format papira zamišlja kao objektiv fotoaparata te jednim „kadrom“ nastoji obuhvatiti sve ono bitno što veže uz određeni motiv, u ovom slučaju uz svoje dvorište, trudeći se stvoriti presliku stvarnosti kako je ono vidi. Također, crta od ruba do ruba papira, nadopunjujući praznine raznim motivima koji na papiru stoje zasebno svaki za sebe, ne dodirujući ostale motive, i sve se nalazi u prvom planu, odnosno u istoj ravnini. Dakle, stavljajući na papir sve ono što voli, dijete se emocionalno izrazilo kroz crtež koristeći geometrijske oblike kao što su krug, kvadrat, trokut i pravokutnik, te ponekim detaljima (prozori na kući, vrata, kvaka itd.). Na kraju, dijete dodaje svoj potpis iako to nije zatraženo od njega, ali ono ima potrebu obilježiti svoj rad svojim imenom.

Šparavec (2018) tvrdi da svakodnevne likovne aktivnosti snažno razvijaju sve kompetencije koje se međusobno isprepliću, nadopunjavaju i izgrađuju cjelovitu osobnost svakog djeteta kao individue. Od kompetencija čijoj izgradnji doprinose likovne aktivnosti, posebno se ističu socijalne i emocionalne kompetencije. Baš kao što se treba pratiti razvoj dječjeg likovnog stvaralaštva, jednako tako je potrebno obratiti pozornost i na dječji emocionalni razvoj.

4. EMOCIJE I NJIHOVA ULOGA

Šimić (2020) tvrdi da emocije obuhvaćaju najvidljiviji i najznačajniji aspekt čovjekova života te da mu one pomažu i pripremaju ga kako bi se što bolje suočio sa zahtjevima okoline u kojoj se nalazi. Svaka emocija ima svoje određeno značenje koje se potom ocrtava u odnose među ljudima, pa je tako primjerice radost emocija suradnje, a ljutnja emocija međusobnog sukoba (Šimić, 2020). Može se reći da su temeljne emocije radost, tuga, strah, ljutnja, gađenje i iznenađenje te su one povezane sa specifičnim izrazima lica koji se podjednako uspješno prepoznaju u različitim kulturama (Šimić, 2020). Emocije svemu daju smisao i bez emocija bi sve bilo jednolično i dosadno. Najosnovnija podjela emocija bila bi na pozitivne i negativne. Najjednostavnije rečeno, pozitivne emocije u nama bude mir i spokoj, dok one negativne unose nemir. Također, emocije se dijele na primarne i sekundarne, koje su naučene i potječu iz primarnih emocija te ih je mnogo više, a razvijaju se učenjem iz različitih životnih situacija i okolnosti (Chabot i Chabot, 2009). „Razumijevanje vlastitih emocija, kao i emocija drugih ljudi presudno je za normalno funkcioniranje društva.“ (Šimić, 2020) Zanimljivo je kako je od svih šest primarnih emocija samo jedna istinski pozitivna – veselje, no ona je toliko jaka da može umanjiti sve ostale. Vrlo je važno što više poboljšavati svoju emocionalnu inteligenciju kako bi se povećavao učinak emocija povezanih s radošću (Chabot i Chabot, 2009). S obzirom da su emocije neiscrpno područje istraživanja raznih znanstvenika i stručnjaka te na njihovu raznolikost u tumačenjima i značenjima, pravo je umijeće prepoznati i uspješno odgovarati na reakcije dječjih emocija.

4.1. Emocionalni razvoj djeteta predškolske dobi

I odraslima je ponekad teško kontrolirati vlastite emocije, a djeci je to gotovo nemoguće. Kada je neko dijete ljuto ono nekontrolirano udara sve oko sebe, kada je tužno plače bez obzira je li pravo mjesto i vrijeme za to, kada je sretno glasno se smije i skače od sreće... Temeljne emocije počinju se razvijati od najranije dobi i kod djece su mnogo izraženije, dok su odrasli puno suzdržaniji u iskazivanju istih. Djeca su rođena s ograničenom sposobnošću reguliranja vlastitih emocionalnih stanja (Vranjican i sur., 2019), stoga trebaju pomoć odraslih. Kao što sve ostalo uče i postepeno usvajaju, djeca također trebaju učiti i kako razviti emocionalne kompetencije, odnosno steći i učinkovito primjenjivati znanje, stavove i vještine potrebne za razumijevanje i

upravljanje emocijama, suosjećanje za druge, uspostavljanje i održavanje pozitivnih odnosa te donošenje odgovornih odluka (Vranjican i sur., 2019). Odrasli trebaju biti modeli prema kojima će djeca znati prepoznati i prisvajati one poželjne emocije, a nepoželjne pokušati izbjeći.

Dijete prolazi nekoliko faza emocionalnog razvoja. U prvoj fazi promatranjem i oponašanjem odraslih osoba te svojih vršnjaka usvaja i percipira situacije koje izazivaju određene emocije, kroz drugu fazu okolina pruža djetetu model ponašanja i time mu prikazuje moguće načine emocionalnog izražavanja, dok u trećoj fazi dijete socijalnim učenjem postiže samoregulaciju, tj. kontrolu emocija (Kus, 2021). Iako su pozitivne emocije poželjnije od onih negativnih, ipak je nekada korisno susresti se i s negativnim emocijama upravo zato da nas one podsjetu koliko zahvalni trebamo biti kada smo ispunjeni samo pozitivnim emocijama, kojima često ne pridodajemo posebnu važnost.

Kada djeca i prisvoje određene načine emocionalnog izražavanja, ponekad su zbunjena u vrtlogu emocija jer su još uvijek samo djeca. Tada im je potrebno priuštiti „ispušni ventil“, omogućiti im da izbace i pozitivne i negativne emocije iz sebe i preusmjere ih na nešto pozitivno, a do toga dolazi u likovnoj aktivnosti. Likovna umjetnost smiruje djecu te njihove razne emocije sakuplja, pretvara i oblikuje u nešto lijepo – likovno djelo. „Likovne aktivnosti potiču opuštanje cijelog organizma i lučenje hormona sreće, što rezultira kvalitetnijim življenjem“ (Balić Šimrak, 2011).

5. SPOJ LIKOVNE UMJETNOSTI I EMOCIJA

Ljudi na sve reagiraju prema trenutnim emocijama i teško im je osjećaje odvojiti od nečega što rade. Jednako vrijedi i za likovno stvaralaštvo – umjetnicima je gotovo nemoguće isključiti vlastite emocije i emocionalno stanje prilikom stvaranja nekog djela. Oni unose dio sebe u djelo. Kada se spomenu emocije u likovnoj umjetnosti, vjerojatno bi svatko najprije pomislio na ekspresionizam te na Edvarda Muncha i njegovo djelo *Krik*. Postoje djela kao to, koja jasno iskazuju emocije, a postoje i ona djela sa nešto skrivenijim emocijama od strane autora, no čije emocije gledatelji mogu osjetiti njihovim promatranjem i analiziranjem.

Neki od najpoznatijih svjetskih umjetnika borili su se s raznim emocijama te su prolazili kroz razne faze u životu koje se jasno mogu očitovati i u njihovim djelima. Uzevši za primjer umjetnika Paula Gauguina, koji je patio od depresije i pokušao samoubojstvo (Mendi Marinac, 2019), on se u svojim djelima služio uglavnom tamnijim i zagasitim tonovima boja, a ti tonovi su postajali i sve prigušeniji u kasnijim dijelovima njegova života, što je bilo u skladu s njegovim „mračnijim“ psihičkim stanjem.

Pablo Picasso svoje umjetničko djelovanje i stvaranje kategorizira u nekoliko faza, od kojih su dvije modra i ružičasta faza, što se može povezati s psihologijom boja i usporediti s njegovim životom tijekom tih dviju faza – u modru fazu ulazi potaknut samoubojstvom svog prijatelja i u njoj se služi hladnim modrim i modro-zelenim tonovima koji djeluju otrovno (Jakubin, 1999), slika tamnu stranu egzistencije, od čega većinom svijet beskućnika, prosjaka, bludnica te atmosferu beznađa, osamljenosti i neimaštine, naglašenu deformiranim likovima, dok u ružičastu fazu ulazi promjenom dotadašnjega života, odnosno trajnim nastanjenjem u Pariz i uključivanjem u život intelektualne i likovne avangarde.¹

Vincent van Gogh je u jednom periodu svog stvaralaštva tmurne tonove svojih ranijih djela zamijenio vedrim bojama. „Više nije ni toliko važno što se nalazi na slikama koliko činjenica da jedna boja počinje odražavati sve što se događa u samom Van Goghu.“²

¹ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48116>

² <https://studomat.ba/tajne-van-goghovih-suncokreta-motiv-koji-krije-sve-njegove-snove/115281/>

Za ranije spomenutog Edvarda Muncha može se reći da ga je slikarstvo spasilo od psihoze. Bio je vječito nespokojan, pomalo i morbidan pesimist, a svoja raspoloženja prenosio je i na platno tako što se služio linijama koje se izdužuju i povijaju, kao i tonovima boja koje djeluju melankolično.³

Kao što su djela ovih i raznih drugih velikih umjetnika prožeta njihovim emocionalnim stanjima, u dječjim radovima su emocije prisutnije još i više. S obzirom da dijete od najranije dobi osjeća i doživljava estetičke vrijednosti, potrebno mu je već u predškolskoj dobi omogućiti neposredni kontakt s umjetničkim djelima kako bi na taj način razvijalo senzibilnost za likovnu umjetnost i dobilo podlogu budućim likovno-estetičkim doživljajima koje će u njemu pobuditi razne emocije, a samo kvalitetna likovna djela mogu dovesti do oslobađanja sposobnosti i sklonosti djece za likovno izražavanje i stvaranje (Grgurić i Jakubin, 1996). Djeca ne kalkuliraju, ne pretvaraju se, ne uspoređuju svoje mogućnosti s drugima niti se neopravdano uzdižu. Ona su realna i iskrena, a takvi su i njihovi crteži.

³ https://sh.wikipedia.org/wiki/Edvard_Munch

6. ULOGA EMOCIJA U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU

Prema Chabot i Chabot (2009), „pravi proces učenja u bilo kojem području odvija se prvo kada osjećamo, a tek potom kada razmišljamo.“ U procesu likovnog izražavanja djetetu su prvenstveno bitni akcija i doživljaj te Grgurić i Jakubin (1996) navode da emocije svojim intenzitetom označavaju početak kreativnog rada. Kako je svaki umjetnik prepoznatljiv po svom stilu stvaranja djela, tako bi se i za dječje crtanje moglo reći da pripada jednom posebnom stilu likovne umjetnosti. Balić Šimrak (2011) tvrdi da u provođenju likovnih aktivnosti s djecom nema mjesta pravilima, zakonitostima i kritici jer su oni momentalni zagušivači kreativnosti, slobode, samopouzdanja i radoznalosti. Djeca prilikom crtanja ne brinu o tome hoće li uspjeti stvoriti nešto drugačije i savršeno, već jednostavno samo stvaraju. I baš u toj jednostavnosti i nesavršenosti dječjeg crteža leži pravo umjetničko djelo. Poznato je kako su i najveći likovni umjetnici pokušavali imitirati dječji crtež, a to nikako nije lako jer su dječji crteži prožeti dječjim emocijama i polaze od viđenja svijeta iz dječje perspektive, što nije u skladu s perspektivom i osjećajima odraslih osoba. Djeca ne crtaju prema nekim uputama ili pravilima, čak ni onda kada imaju određeni zadatak ili zadanu temu, tehniku i sl., već crtaju prema vlastitom nahođenju i osjećaju, ne opterećujući se kompozicijom, detaljima i ostalim parametrima koji sačinjavaju jedan crtež, odnosno ne razmišljaju previše o tome kako će na kraju ispasti njihov crtež jer su „oslobođena predrasude da nešto čine krivo“ (Vidović, 2015), nego se potpuno unesu u sam proces stvaranja tog crteža. Dok neku djecu prilikom likovnog izražavanja najviše zanima manipulativni aspekt, primjerice baratanje ugljenom, drugima je važniji vizualni aspekt kao što je izbor boja i slično, a za neke je pak najvažniji sadržaj, odnosno simbol (Grgurić i Jakubin, 1996). No, svaki od tih aspekata ujedno pokazuje i djetetov emocionalni angažman. Upravo zbog dječjih emocija prisutnih u procesu likovnog izražavanja je baš svaki dječji crtež unikatan i poseban. Djeca otvoreno govore o svom crtežu i ne prikrivaju prave osjećaje, već se oni jasno očituju u njihovom likovnom izrazu (Grgurić i Jakubin, 1996). Šparavec (2018) ističe da crtanje, kao i mnogi drugi načini likovnog izražavanja, višestruko pomaže djetetu u iskazivanju ili prevladavanju emocionalnih stanja te u izgradnji samopouzdanja i međusobnih odnosa. Osim toga, likovne aktivnosti doprinose i opuštanju djece zadovoljavajući njihovu potrebu za mirnim aktivnostima. „Predškolsko dijete ima svoj likovni jezik – na nama je da ga oslušujemo, pokušamo razumjeti u njegovoj suštini i iznad svega da ga poštujemo.“ (Balić Šimrak, 2011)

Dijete se svuda oko sebe susreće s linijama, ono ih traži i voli promatrati njihovo kretanje i sl. Osim što ih voli promatrati, također voli i samostalno stvarati linije. Moglo bi se reći da djeca povlačeći linije na papiru preslikavaju svoje emocije. Prema linijama iz dječjeg crteža može se prepoznati je li dijete koje ga je crtalo sramežljivo ili samopouzđano, uredno i precizno ili brzopleto, lijeno ili marljivo, uznemireno ili spokojno... Bilo da s olovkom vuče liniju po papiru ili s prstom u pijesku, ona ostaje kao zabilješka njegovog trenutnog unutarnjeg stanja.

Zanimljivo je da djeca ne znaju mnogo o bojama, njihovim odnosima i usklađivanju, no usprkos tome pažljivo biraju boje koje će koristiti u svom likovnom radu. Upravo zato što „osjećaju“ boju, rado se njome koriste i kroz nju iskazuju svoje emocije. Kada je dijete ljuto, najvjerojatnije će uzeti crnu ili neku tamniju boju i s njom ispuniti cijeli papir, a kada je sretno će prevladati vedre, svijetle i tople boje. Kus (2021) prema određenom uzorku djece različite dobi zaključuje da djeca jednakim bojama izražavaju emociju sreće, dok različitim bojama izražavaju emociju ljutnje, što je i za očekivati jer djeca jednako tako na različite načine iskazuju ljutnju i neka su agresivnija po tom pitanju, a druga pak suzdržanija. S djecom treba pričati o bojama i osjećajima. Također, treba pričati i o miješanju boja, primjerice kako se iz osnovnih boja dobiju sekundarne, pa to usporediti i s pomiješanim osjećajima, kada se više raznih osjećaja nakupi u nama pa ne znamo ni sami prevladavaju li oni lošiji ili bolji osjećaji, no iz svih osjećaja bismo naposljetku trebali izvući pozitivne misli i dobro raspoloženje. A najbolji dio je što sve to, i pomiješane boje i pomiješane osjećaje, djeca mogu istovremeno prenijeti na papir, umjesto da zadržavaju u sebi.

„Umjetnik je koji put osuđen čekati inspiraciju, a djetetu inspiracija dolazi trenutno, ako je potaknuto na nju izvana, ili iznutra“ (Mendeš i sur., 2012, prema Supek, 1987). Dijete u svemu i u svakome pronalazi inspiraciju. Ono crta kako bi poklonilo svoj crtež odgojitelju ili svojoj majci, kako bi crtežom čestitalo rođendan svom prijatelju ili jednostavno „sebi za dušu“. Kus (2021) u svom istraživanju tvrdi da su djeca različitih dobnih skupina za prikaz emocija sreće i ljutnje odabirala različite motive, čime potiče na daljnja istraživanja kako bi se razotkrio unutarnji dječji svijet koji je toliko jedinstven i raznolik od djeteta do djeteta. Kada se djetetu kaže da nešto nacrtava, ono će najvjerojatnije nacrtati ono što voli i što ga čini sretnim, odnosno sadržaj svog crteža bira prema pozitivnim emocijama, u što najčešće kao motivi ulaze npr. obitelj, prijatelji, životinje, priroda i slično. Kada takav sadržaj nije u skladu s pozitivnim emocijama,

stručnjaci se počinju pitati zašto je dijete nacrtalo nešto povezano s negativnim emocijama i što zapravo stoji iza tog crteža.

6.1. Art terapija

U svakodnevnom razgovoru prilikom nerazumijevanja dviju osoba u komunikaciji, često se iz šale može čuti pitanje „Hoćeš li da ti nacrtam?“. Ta bezazlena šala zapravo u sebi nosi puno dublju poruku – crtežom se uistinu mogu prenijeti vlastite misli na papir koje je riječima ponekad drugome teško objasniti. Također, pored svih jezika koji postoje na ovome svijetu, crtež je najuniverzalniji „jezik“ komunikacije među ljudima cijeloga svijeta. Hrvat bi jednog Kineza prije razumio kada bi mu Kinez nacrtao primjerice da ga doma čeka velika obitelj, nego kada bi mu isto to rekao na svom jeziku.

Likovna umjetnost je toliko snažna da može služiti i u svrhu art terapije u psihoterapiji. Art terapija je metoda liječenja putem umjetnosti, odnosno stvaralački likovni proces koji se koristi isključivo kao sredstvo izražavanja i komunikacije, gdje se umjesto estetske procjenjuje komunikativna, simbolična i metaforična vrijednost djela (Štalekar, 2014). „Crtanjem se unutarnji svijet iznosi u vanjski, stoga je crtež zabilješka tog procesa.“ (Štalekar, 2014) Svi ljudi mogu biti kreativni, a kreativni proces je ljekovit i djeluje iscjeliteljski (Štalekar, 2014).

Takva vrsta terapijskog crtanja može se na sličan način primjenjivati i u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u svrhu npr. dokazivanja sumnji na zlostavljanje djeteta, traženja problema kojega dijete ne želi ili ne zna opisati riječima ili nečeg drugog. K tome, djeca kroz crtež mogu prikazati svoje emocije i to ne samo one „površne“ poput toga jesu li sretni ili tužni, nego i puno dublje osjećaje kao što je usamljenost, odbačenost... Kroz crtež odgojitelji mogu uspostaviti kontakt s djetetom, no najprije ga trebaju pustiti da se usredotoči i da samo svoje misli i emocije prenese na papir te potom s njime razgovarati o onome što je nacrtalo, ukoliko ono to želi. Dijete će radije kroz crtež sve „ispričati“ jednom običnom papiru onda kada nema povjerenja u nekoga ili ga je strah i sl. A kada vidi da se može otvoriti na takav način, počinje se otvarati i na druge načine, samo mu treba dati vremena i prostora.

7. ULOGA ODGOJITELJA U POTICANJU IZRAŽAVANJA EMOCIJA KOD DJECE KROZ LIKOVNU UMJETNOST

Mnogo se dosad raspravljalo i uvijek će se raspravljati o stvarnoj ulozi odgojitelja u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. S obzirom da se u ovome radu dosta govori o rastu i razvoju djece, bilo da se radi o razvoju likovnog izražavanja, emocionalnom razvoju ili bilo kakvom drugom razvoju malog djeteta, važno je spomenuti i da se ono ne razvija samo od sebe, bar ne u onom poželjnom i očekivanom smjeru. Bez prisutnosti i angažmana odraslih osoba, pitanje je u kakve bi se osobe uistinu razvila djeca iz predškolskih ustanova. Upravo zato je neupitna važnost odgojitelja za djecu rane i predškolske dobi. Ali nije dovoljno da odgojitelj s djecom samo bude, već je važna i njegova motiviranost za rad s djecom, kao i kreativnost, posvećenost i dr. „Kompetencija odgojitelja ogleda se u poznavanju dječjih sposobnosti, ali i u povjerenju u njih.“ (Šparavec, 2018)

Prema Grgurić i Jakubin (1996), u dječjem likovnom izražavanju je više prisutan kreativni proces negoli kreativno realiziran likovni produkt, no likovni produkt će biti kreativan ukoliko je proces kreativno vođen. „Dječja kreativnost i kreativnost odraslih ne mogu se procjenjivati istim kriterijima, jer one ne proizlaze iz istih misaonih i iskustvenih pretpostavki.“ (Grgurić i Jakubin, 1996) Djeci se ne može nametnuti kreativnost, niti ih se može navoditi na nju, nego ih je potrebno smisljeno poticati s istim žarom s kojim i djeca stvaraju. Odgojitelj utječe na razvoj dječje kreativnosti stavljajući djecu pred razne situacije i zadatke u kojima ona imaju priliku pokazati svoju snalažljivost i spretnost kako bi pronašla najbolja rješenja kao odgovore na njih, jer kreativnost upravo i jest „pristup problemu, način rada, stvaralački proces“ (Grgurić i Jakubin, 1996). Birajući poticaje, uvijek se treba voditi dječjim interesima, kao i razvojnim karakteristikama. Odgojitelj, dakle, kod poticanja dječjeg likovnog izražavanja mora biti istraživač, promatrač i refleksivni praktičar, posebice kod odabira teme koju predlaže djeci, ali pritom mora biti fleksibilan i dopustiti djeci da se u procesu stvaralaštva odmaknu od prvobitne teme ukoliko krenu u drugom smjeru. (Šparavec, 2018)

Odgojitelj na mnoge načine može doprinijeti i djetetovom emocionalnom razvoju kao i razvoju likovnog izražavanja, a može i ta dva područja razvoja spojiti u jedno, odnosno kroz likovnu umjetnost poticati dijete na izražavanje emocija – učiti djecu o emocijama

putem umjetnosti. Primjerice, odgojitelj može pronaći prigodnu glazbu koju će pustiti djeci prilikom crtanja. Glazba ima gotovo isti učinak kao i likovna umjetnost – budi u djeci posebne emocije koje se zatim odražavaju u njihovim uradcima. Djeca glazbu mogu osjetiti i prenijeti te osjećaje na papir, no samo ako se radi o kvalitetnoj i njima primjerenom glazbi. Osim toga, odgojitelji mogu djeci predložiti da crtaju za one koje vole. Baš kao i odrasli, djeca puno više truda i emocija ulažu kada nešto rade za voljene osobe. Na taj način će promisliti o svim emocijama koje osjećaju prema voljenim osobama pa iste pretočiti i u crtež. Nadalje, djeci se može ponuditi da osmisle i realiziraju „portrete emocija“ itd. Emocije i likovna umjetnost su oduvijek povezane te bi likovna umjetnost bila isprazna bez emocija, stoga nije teško pronaći ideje kako uklopiti i povezati ta dva područja djetetova razvoja.

„Osim fizičkog, dijete zanima i emocionalni aspekt. Svoj odnos s likovima iz priče ili stvarnog života, dijete ima potrebu izraziti crtežom. Ti crteži nastaju spontano i snažni su nositelji poruka koje dijete šalje odraslima. Crtajući jelenu s puno nogu, dijete izlazi iz okvira stvarnosti pronalazeći način kako da pomogne jelenu koji se ne može popeti na brdo. Ono ima potrebu pomoći mu, empatično pronalazi rješenje za njegov problem.“ (Vidović, 2015)

Upravo takve probleme s emocionalnog aspekta bi odgojitelji trebali stavljati pred djecu kako bi ona tražila kreativna rješenja na njih i pritom osnaživala empatiju za druga živa bića, jer nema ničeg važnijeg što dijete može naučiti od suosjećanja prema drugima.

8. LIKOVNA AKTIVNOST I ANALIZA DJEČJIH RADOVA

Za potrebe ovog diplomskog rada je u Dječjem vrtiću „Zrno“ u Virju provedena likovna aktivnost na temu „Moje emocije tijekom ljeta uz moju obitelj“. U aktivnosti su sudjelovala djeca mješovite odgojne skupine u dobi od 4 do 6 godina.

Prije same aktivnosti je s djecom proveden razgovor. Neka od pitanja bila su:

- Što su to emocije? Možete li nabrojati neke?
- Koje emocije se kod vas najčešće javljaju?
- Kako se osjećate ljeti?
- Volite li provoditi vrijeme sa svojom obitelji? Kako se osjećate dok ste sa svojom obitelji?

Dječji odgovori: „Dobro.“, „Lijepo.“

- Što ste radili sa svojom obitelji kroz ljeto?

Dječji odgovori: „Ja sam igrao s tatom nogomet.“, „Ja sam išla na bazene s mamom i s tatom.“

- Na koje sve načine možemo na papiru prikazati emocije?

Dječji odgovori: „S autom.“, „S Batmanom.“

- Kakvom linijom biste mogli prikazati ljutnju? Kako biste crtali dok ste ljuti?

Dječji odgovori: „Krug.“, „Šarali bi.“

- Kojom bojom biste prikazali sreću?

Dječji odgovori: „Plavom.“, „S bojom srca.“, „Crvenom.“, „Zelenom.“

- Kojom bojom biste prikazali strah?

Dječji odgovori: „S kožnom, kakvu imamo na sebi.“

- Što biste nacrtali dok ste jako sretni?

Dječji odgovori: „Traktora kojega imamo doma.“, „Ja bi nacrtal svoju obitelj.“

- Možete li crtežom prikazati emocije koje ste osjećali tijekom ljeta dok ste više vremena provodili sa svojom obitelji?

Dječji odgovori: „Da!“, „Malo teško.“

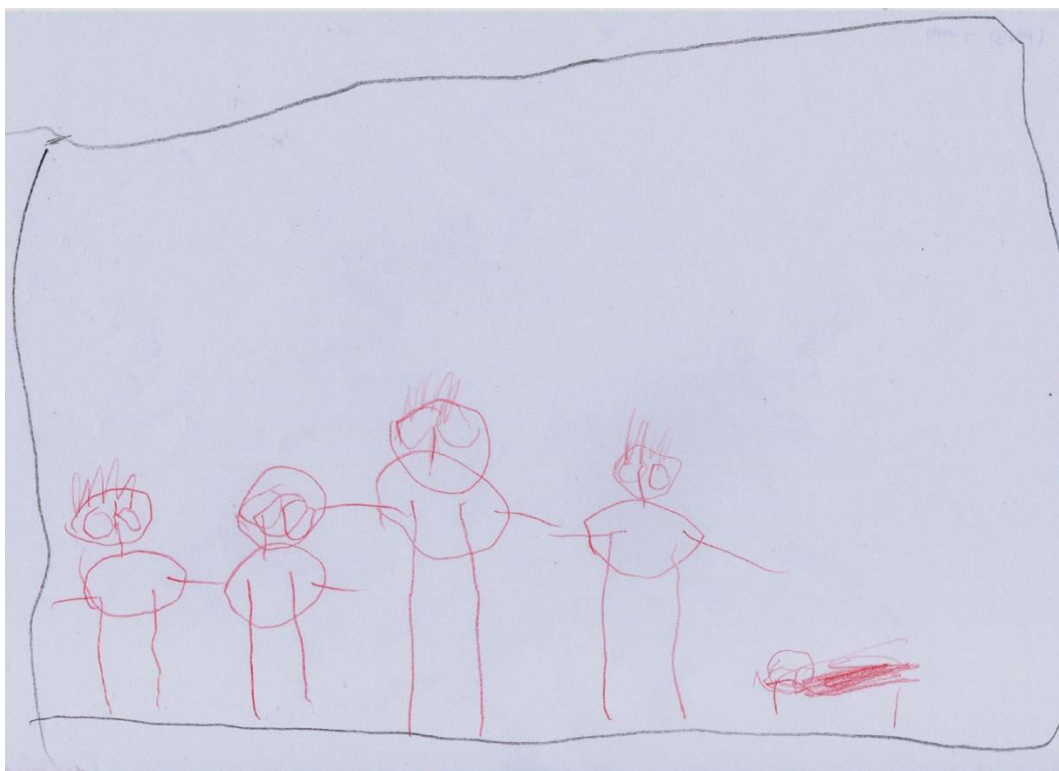
Potom je slijedila aktivnost. Djeci su za stolovima bili ponuđeni A4 papiri, olovke, bojice i flomasteri te su ona sama mogla birati kojom tehnikom i na koji način žele prikazati svoje emocije – linijom, bojom, sadržajem ili kombiniranjem svih elemenata zajedno. Zadatak je bio kroz crtež prikazati emocije koje su se javile kod djece tijekom ljeta uz obitelj koja je bila na godišnjem odmoru. Djeca su na različite načine prikazala

svoje emocije, što se može vidjeti u sljedećim dječjim crtežima. Neki su se malo odmaknuli od prvobitne teme, no iz svih crteža se može iščitati glavna dječja emocija, a to je sreća.

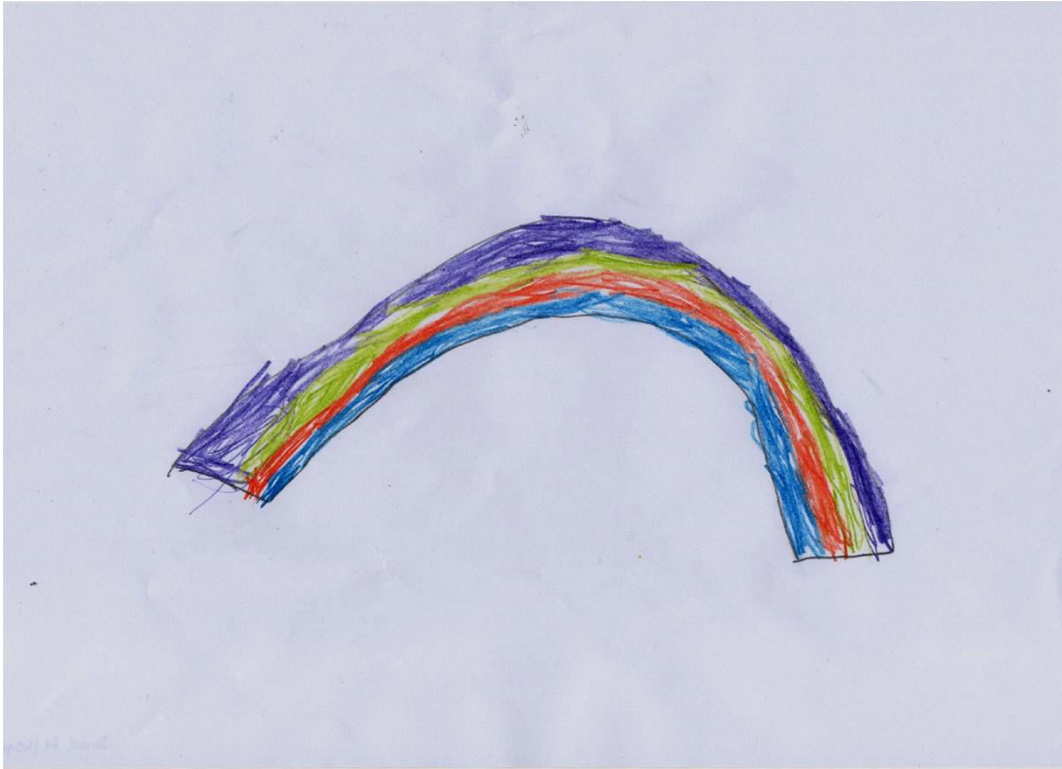
Slika 4. Dječji crtež (5,4 god.). Izvor: autorsko djelo

Dječja izjava: „Crtam svoju obitelj kak šetamo do kuće.“ Djevojčica (5,4 god.) je ovim crtežom prikazala svoju obitelj, kuću, dugu, sunce i travu, a pri vrhu papira je jednom tankom plavom linijom označila i nebo. Kombinirala je bojice i flomastere. Ona je kao poseban trenutak izdvojila šetnju s obitelji te cijeloj pozitivnoj atmosferi dodala sunčano vrijeme s dugom na nebu koja općenito označava radost nakon kiše. Kroz jasan sadržaj je na ovom crtežu prikazana emocija sreća, što dodatno potvrđuju nacrtani osmijesi na licima cijele obitelji.

Slika 5. Dječji crtež (5,1 god.). Izvor: autorsko djelo

Nacrtajući svoju obitelj na okupu, dječak (5,1 god.) je rekao: „To mi je jedino kak sam mogel nacrtati. Ovo je Laura, a ovo je mama, ovo je tata, to sam ja, a ovo je Karlo. To smo mi u kući.“ Na crtežu su jasno prikazani odnosi, likovi mame i tate su viši od ostalih, a desno na dnu je nacrtana beba. Kuća je nacrtana kao prozor, tj. okvir unutar kojega je smjestio obitelj. Crtajući samo s linijama, dječak je uspio dočarati emociju radost koristeći tek olovku i crvenu bojicu te istaknuvši ono najbitnije – obiteljsko zajedništvo unutar „četiri zida“.

Slika 6. Dječji crtež (5,9 god.). Izvor: autorsko djelo

Svojom izjavom „Dok sam sretan osjećam se k'o duga.“ dječak (5,9 god.) je u potpunosti objasnio zašto je nacrtao samo dugu. Duga je šarena, a šareno označava nešto veselo i za njega je upravo to bilo dovoljno da bojicama i kroz motiv duge prikaže svoju emociju sreće. Centrirao je dugu u središte papira kako bi naglasio njezin značaj i simboliku.

Slika 7. Dječji crtež (6 god.). Izvor: autorsko djelo

Dječja izjava: „More i u moru je mama.“ Nacrtajući svoju mamu kako pliva u moru i srce iznad mora, djevojčica (6 god.) je miješanjem bojica i flomastera na papiru prikazala trenutak s ovogodišnjeg ljetovanja koji je u njoj pobudio emociju radosti. Kako je mamu prikazala istom bojom kojom i more, mudro je ostavila prazan prostor između haljine i mora kako se motiv mame ne bi „stopio“ s morem.

Slika 8. Dječji crtež (5,10 god.). Izvor: autorsko djelo

Motivom srca i jarkim bojama, djevojčica (5,10 god.) je olovkom i flomasterima prikazala svoje emocije. Smještanjem raznih detalja unutar srca naglašava ono što joj je važno (u gornjem sivom krugu može se vidjeti i motiv osobe sa šeširom).

Slika 9. Dječji crtež (6 god., 5,1 god.). Izvor: autorsko djelo

Ovaj crtež je najprije sam crtao jedan dječak (6 god.), no onda je rekao: „Teta, ja nemrem više bojat, onda mi treba neko pomoći. Fran, odi mi pomoći. Zemi žutu boju i počni bojat kuću.“, a zatim mu se pridružio prijatelj (5,1 god.) te su dalje istovremeno skupa crtali i bojali koristeći pretežito bojice i malo olovku i flomaster. Kako su se zaigrali crtajući i odmaknuli se od zadane teme, na upit o tome koja je bila tema samo su rekli: „Nešto drugo.“ i nastavili crtati po svome. Crtajući je jedan dječak (6 god.) rekao: „Imam produženu kuću, četiri metra udaljenu. Na kraju je kuhinja, a na drugom kraju je soba. Imamo kuću na kat, dole su baka i deda, a gore smo mi. Ja, mama, tata, seka i to je to.“ Za motiv desno od kuće je drugi dječak (5,1 god.) dodao da je to „auto-torta“, a zatim je prvi upitao „Zakaj nebi napravili auto koji ima kuću na sebi?“ te su potom zajedno počeli linijama na crtežu spajati motive jedne za druge. Dječja izjava: „Sad to sve moramo spojiti i onda kaj to sve odleti, za ovaj balon koji ima puno helija.“ Dječjoj mašti uistinu nema kraja te je vrlo bitno ne „ugasiti“ njihovu maštu na način da se djeci ne dopusti odmak od zadane teme ukoliko krenu crtati u sasvim drugome smjeru. Iako ovaj crtež možda ne prikazuje emocije koje su se javile kod oba dječaka kroz ljeto kada su bili sa svojom obitelji, zasigurno prikazuje njihove trenutne emocije kada zajedno stvaraju crtež i uz njega priču.

Slika 10. Dječji crtež (5,4 god.). Izvor: autorsko djelo

Dječja izjava: „Ovo je lopta i ja i mama se dodavamo. Ovo je leptir.“ Dječak je bojicama prikazao trenutak koji veže uz emociju sreće i svoju obitelj.

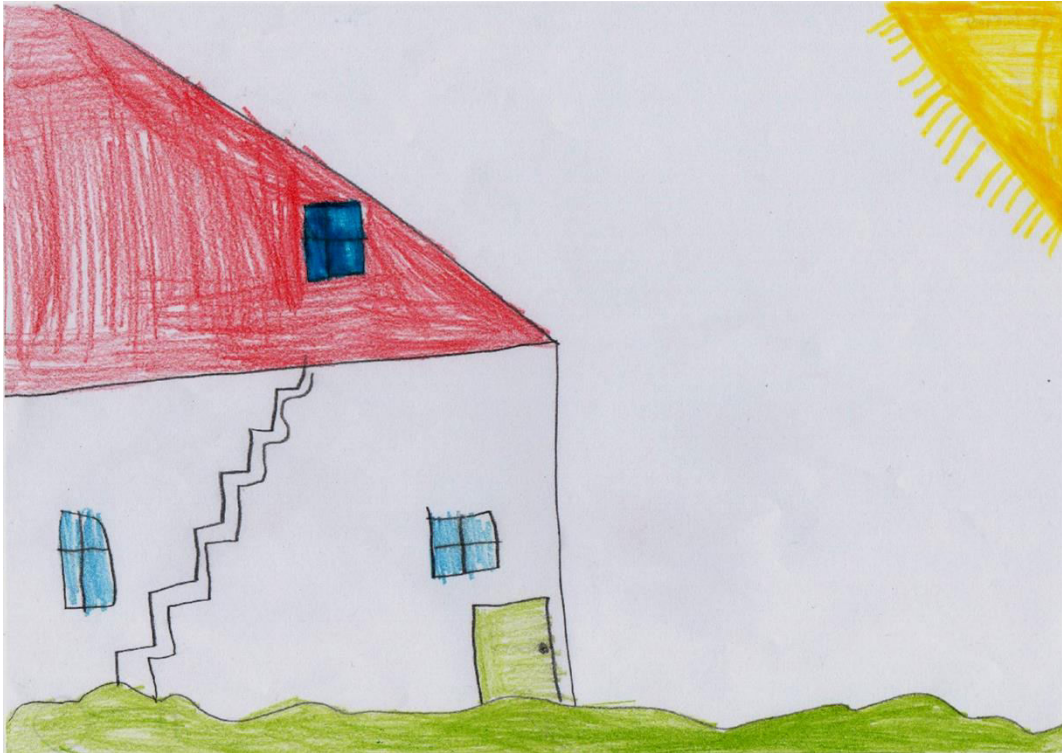
Slika 11. Dječji crtež (5,2 god.). Izvor: autorsko djelo

Djevojčica (5,2 god.) je nacrtala svoju mamu u prirodi jer je to čini sretnom i voli boraviti s obitelji u prirodi. Osim mame, čak i sunce ima osmijeh, a tu su još i duga, oblaci, trava i razigrano cvijeće raznih visina. Crtež je veseo, a baš takve su i emocije koje su kod djevojčice potaknule njegovo stvaranje.

Slika 12. Dječji crtež (6,5 god.). Izvor: autorsko djelo

Dječja izjava: „Tak bude bilo za tetine svate, nakićeno, sve šareno. Budem klencerica.“ Djevojčica (6,5 god.) je zanemarila temu aktivnosti i koncentrirala se na skori događaj kojemu se veseli, odnosno na svadbu svoje tete koja će biti ovu subotu. U lijevom srcu je nacrtala sebe kako pleše, a u desnom žuto-zelenom srcu svog mlađeg brata. Iako se nije pridržavala zadane teme, svejedno je crtežom iskazala svoje emocije vezane za ono što joj trenutno zaokuplja misli.

Slika 13. Dječji crtež – prednja strana (6,5 god.). Izvor: autorsko djelo

Slika 14. Dječji crtež – stražnja strana (6,5 god.). Izvor: autorsko djelo

Slika 13 i slika 14 prikazuju prednju i stražnju stranu istog papira. Uz objašnjenje „To mi je ključ za vrata.“, dječak (6,5 god.) je najprije pokazao stražnju stranu svog papira

na kojoj se u desnom donjem kutu nalazi ključ za kuću koja je nacrtana na prednjoj strani papira. Na taj način je maštovito „sakrio“ ključ svoje nacrtane kuće na poleđinu papira. Za crtež je koristio olovku i bojice, crta jasne izražajne linije te se vješto služi dijagonalama (sunce, krov, stepenice).

Djeca su kombiniranjem raznih linija i boja te kroz određeni sadržaj prikazala svoje emocije koje vežu uz druženje sa svojom obitelji. Pokazala su svoju maštovitost i kreativnost u traženju rješenja na zadani problem, odnosno temu. Na nekoliko crteža javlja se motiv duge koji djeca povezuju s emocijom sreće. Uz to se ponavljaju i motivi sunca, obitelji, obiteljske kuće, cvijeća i srca. Sva djeca su u fazi izražavanja složenim simbolima te crtaju prepoznatljive simbole s puno detalja. Ne trude se fotografski reproducirati stvarnost, već crtaju šablonski i prema vlastitom iskustvu onoga što vide i znaju. Pri dnu papira zelenom bojom označavaju travu, a na vrhu papira plavom bojom nebo, dok je između njih prazan prostor za crtanje ostalih motiva koji označava zrak. Iako su imali zajedničku temu, crteži se međusobno dosta razlikuju jer djeca različito doživljavaju emocije vezane za obitelj, no svi su prikazali samo pozitivne emocije.

9. ZAKLJUČAK

Djeci je urođena kreativnost i potreba za likovnim izražavanjem, a crtež je prvi od načina kojim djeca započinju svoj likovno-stvaralački put. Crtanje djeci predstavlja prijelaz iz stvarnosti u njihov svijet mašte gdje ne postoje granice, pravila i zabrane, barem ne bi trebale postojati. Iako se crtež sastoji od mnogo raznih elemenata i obilježja, u ovom radu izdvojene su linija, boja i sadržaj kao glavne odrednice dječjeg crteža. S djetetom se kroz crtež može uspostaviti novi oblik komunikacije koji će za pojedinu djecu biti lakši čak i od verbalne komunikacije. Djeca na papir prenose vlastite misli i osjećaje, što im je zajedničko i s najpoznatijim svjetskim umjetnicima koji nerijetko pokušavaju misliti upravo kao djeca stvarajući svoja remek-djela. No, teško je odraslom čovjeku pretvarati se da je dijete, zbog dječje nevinosti i drugačijeg pogleda na svijet od odraslih. Dijete nema dovoljno iskustva, znanja i naučenih vještina da bi se pretvaralo da je nešto drugo osim onoga što stvarno jest – dijete. Ono se izražava i stvara srcem i trenutnim emocijama koje ga vode u svemu što radi, a to se vidi i u dječjim crtežima.

Da djeca ne crtaju neki prošli ili sadašnji događaj, već da kroz trenutne emocije crtežom izražavaju ono što ih u tom trenutku zanima, potvrđuje i likovna aktivnost provedena u Dječjem vrtiću „Zrno“. Zadana tema je od djece tražila da se prisjete svojih emocija koje su se javile kod njih tijekom ljeta uz obitelj koja je bila na godišnjem odmoru te da iste prenesu na papir, no djeca su uglavnom crtežom iskazala svoje trenutne emocije i iskustva koja općenito vežu uz druženje sa svojom obitelji. Djeca ne znaju što su mislila i osjećala nekada u prošlosti, nego znaju jedino za svoje trenutne interese, misli i osjećaje pa se prema tome i izražavaju. Od djece treba očekivati mnogo i dopustiti im da stvaraju na način na koji žele te da ih vode emocije, a ne im braniti slobodu izražavanja nekim svojim pravilima i uputama. Dijete treba pustiti da bude dijete te da radi ono što najbolje zna, a to je neprekidno istraživanje, igranje i stvaranje.

LITERATURA

1. Balić Šimrak, A. (2011). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, (62-63), 2-8.
2. Chabot, D., Chabot, M. (2009). *Emocionalna pedagogija: osjećati kako bi se učilo*. Zagreb: Educa.
3. Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
4. Huzjak, M. (2013). Metoda analitičkog promatranja u razvoju dječjeg crteža. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagreb. *Croatian Journal of Education*, Vol. 15 (81-98).
5. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike: temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa.
6. Kus, D. (2021). *Emocije u djetetovom likovnom izražavanju*. Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
7. Mendeš, B., Hicela, I., Pivac, D. (2012). Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja. *Magistra Ladertina*, 7 (1), 111-122.
8. Peić, M. (1968). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Šimić, G. i sur. (2020). *Uvod u neuroznanost emocija i osjećaja*. Zagreb: Ljevak.
10. Šparavec, J. (2018). *Drvo ili mjesec: likovni odgoj za najmlađe*. Lekenik: Ostvarenje.
11. Štalekar, V. (2014). O umjetnosti i psihoterapiji. *Socijalna psihijatrija*, 42 (180-189).
12. Vidović, V. (2015). Dječji crtež kao komunikacijsko sredstvo djeteta i odrasloga. *Dijete, vrtić, obitelj*, 79 (22-23).
13. Vranjican, D. i sur. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. *Napredak*, 160 (3-4), 319-338.

Mrežne stranice:

1. Edvard Munch. Na adresi: https://sh.wikipedia.org/wiki/Edvard_Munch (posjećeno 19.07.2022.)
2. Hrvatska enciklopedija: Pablo Picasso. Na adresi: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48116> (posjećeno 19.07.2022.)
3. Mendi Marinac, Lj. (2019). Likovna umjetnost i psihoterapija u službi destigmatizacije osoba sa psihičkim izazovima. Na adresi: <https://psihoterapijamarinac.com/2019/02/20/likovna-umjetnost-i-psihoterapija-u-sluzbi-destigmatizacije-osoba-sa-psihičkim-izazovima/> (posjećeno 19.07.2022.)
4. P., A. (2021). Tajne Van Goghovih suncokreta: Motiv koji krije sve njegove snove. Na adresi: <https://studomat.ba/tajne-van-goghovih-suncokreta-motiv-koji-krije-sve-njegove-snove/115281/> (posjećeno 19.07.2022.)

PRILOZI

Slika 1. <i>Dječji crtež (2 godine i 7 mjeseci)</i> . Izvor: autorsko djelo.....	9
Slika 2. <i>Dječji crtež (2 godine i 9 mjeseci)</i> . Izvor: autorsko djelo	10
Slika 3. <i>Dječji crtež (7 godina)</i> . Izvor: autorsko djelo	11
Slika 4. <i>Dječji crtež (5,4 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	23
Slika 5. <i>Dječji crtež (5,1 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	24
Slika 6. <i>Dječji crtež (5,9 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	25
Slika 7. <i>Dječji crtež (6 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	26
Slika 8. <i>Dječji crtež (5,10 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	27
Slika 9. <i>Dječji crtež (6 god., 5,1 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	27
Slika 10. <i>Dječji crtež (5,4 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	28
Slika 11. <i>Dječji crtež (5,2 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	29
Slika 12. <i>Dječji crtež (6,5 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	30
Slika 13. <i>Dječji crtež – prednja strana (6,5 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	31
Slika 14. <i>Dječji crtež – stražnja strana (6,5 god.)</i> . Izvor: autorsko djelo	31

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.
